

Első kérdésként vizsgáljuk meg, van-e létjogosultsága egy olyan előadásnak, amely a jog és a hazugság viszonyával foglalkozik. A kérdést az teszi indokolttá, hogy a gazdag jogi szakirodalomban nem igen találkozhatunk ilyen tartalmú monográfiával vagy cikkel. Vagy egy más megközelítésben olyan bűncselekmény, hogy hazugság nem létezik, sem a BTK-ban, sem a tankönyvekben nem találkozhatunk olyan bűncselekménnyel, amely a hazugság elnevezést viseli. Vagyis van olyan bűncselekmény, hogy emberölés, rablás, lopás, nemi erőszak, de olyan, hogy hazugság általában nincsen. Ez azt jelenti, hogy a jog általában nem tartja szabályozandónak a hazugságot, mint olyant. Konkréten: nem szép dolog hazudni, a hazugság erkölcsileg elítélendő ugyan, de a hazugságok túlnyomó többsége nem igényel jogi szabályozást. Példával élve, erkölcsileg nem helyeselhető, ha egy férj vagy egy feleség megcsalja a másik házastársát, és hazudik arról, hogy mivel töltötte délutánját, de nem jogi bűn, mint ahogy a diák sem bűnözik, amikor a vizsgán azt hazudja a tanárnak, hogy „tanár úr én készültem”, holott az ellentéte igaz. Hasonlóképpen a hazugság önmagában nem egyenlő az emberi jogok megsértésével, mivel az emberi jogok egyetlen válfaja sem vallja azt, hogy emberi vagy alapjog lenne, hogy az embernek ne hazudjanak, mindenkor igazat mondjanak neki. Ez azonban a problémakör első megközelítése. Nem kapunk ugyanis hasonlóan negatív választ, ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy van-e olyan bűncselekmény, amelyet nem hívunk ugyan hazugságnak, de a hazugság elengedhetetlen eleme a bűncselekménynek, szaknyelven „*conditio sine qua non*ja” az adott bűncselekménynek. Itt már igenlő választ kapunk: számos súlyos bűn csak úgy és akkor realizálódhat, ha az elkövető hazudik. Ilyen például a csalás.

Ugyancsak más képet kapunk, ha a problémát egy másik összefüggésben vesszük vizsgálat alá. Nevezetesen onnan, hogy a hazugság erkölcsi értékelése attól függ elsősorban, hogy mekkora kárt okoz annak, akinek hazudtak. A hazugságokban ugyanis közös az, hogy a valóságnak ellenmondó információt tartalmaznak, de igencsak eltérők abból a szempontból, hogy ezzel okoznak-e kárt, és ha igen mekkorát. A hazugságok válfajai igencsak széles skálán húzódnak az ártatlan, gyermeki hazugságoktól a legsúlyosabb károkig. Pontos felmérések arányukról természetesen nincsenek, mert a hazudozók éppen azért hazudnak, hogy arra senki se jöjjön rá, igaznak tekintse, ami nem az. A hazugságkutatók – mert ilyenek is vannak, az un. mentilógusok –

igen eltérő adatokat közölnek. Közös álláspontjuk az, hogy mindenki hazudik, ezért a hazugság a társadalmi élet megsemmisíthetetlen része, amely az önvédelem egyik formája, és ennyiben létszükséglet. P. Stiegnitz osztrák hazugságkutató szerint, az a legnagyobb hazug, aki azt állítja, hogy sohasem hazudott.

Ami a hazugságok válfajait illeti, itt a skála az ártatlan hazugságoktól, mint amilyenek a bókók zöme az igencsak ártó hazugságokig terjed, s ez utóbbiak még akkor is kriminálizandók, vagyis a bűnök sorába tartoznak, ha egyet értünk azzal, hogy a bűnné avanzsálás azon az alapon történik, hogy a jog a végső eszköz egy probléma kezelésére. És itt jutunk vissza a jog és a hazugság viszonyának megindoklásához: a különösen nagy kárt okozó hazugságok büntetést érdemelnek, s ezeket fogjuk a következőkben szemügyre venni.

Ha a kriminalizált hazugságokat, amelyeket a BTK büntetni rendel, sorra vesszük, akkor az első bűncselekményfajta: a csalás. A csalás per definitionem a hazugságra épül, mert az az alapja, hogy a csaló valamiben hazudik, félrevezet, s ezáltal kárt okoz a becsapott embernek. A csalás jogi tárgya amire irányul, a vagyon, azaz adott személy pénzben kifejezhető értékű jogainak és kötelezettségeinek összessége. A csalás sértettje a vagyoni kárt elszenvedő természetes vagy jogi személy, akit a csaló félrevezetett. A félrevezetésnek nem kell kiterjednie a jogügylet egészére, csak az szükséges, hogy a jogügylet olyan elemeit fogja át, amelyek a károkozással okozati összefüggésben állnak. A csalás velejárója, hogy néha a becsapott személy maga tesz olyan intézkedést, amivel magának vagy másnak kárt okozott. A csalás akkor képez bűncselekményt, ha a kár összege meghaladja a 20 000 forintot. A csalás egy szélesen kiterjedt bűncselekmény, amely a vagyoni formától kezdve a magán, illetve közokirat hamisításig terjed.

A következő bűncselekmény, amely szintén a hazugságra épül a hamis vád. Ennek jogi tárgya az igazságszolgáltatás működése, amelyet azzal veszélyeztet az elkövető, hogy lehetőséget teremt arra, hogy meghatározott ártatlan személy ellen büntető, szabálysértési vagy fegyelmi eljárást indítsanak.” A hamis vád elkövetésének tipikus formája a feljelentés, de elkövethető más perjogi aktusok által is. Például valaki fellebbezés során vádolja be azt, aki a valóságban nem követett el bűncselekményt. E bűncselekménynek jellegzetes alakja az, hogy az elkövető azzal vádolja meg a sértettet, hogy az illető elkövetett egy tényállásszerű, jogellenes és bűnös cselekményt. A vádolás akkor is hamis, ha konkrét személy vonatkozásában egy olyan cselekmény megtörténtét állítják, amely meg sem valósult. A bűncselekmény létrejön akkor is, ha az elkövető koholt bizonyítékokat állít elő, vagy azokra hivatkozik.

A következő hazugságra épülő bűncselekmény: a hatóság félrevezetése. Ennek a magatartásnak kriminalizálása az igazságszolgáltatást, a hatóságot a

felesleges eljárások megindításával szemben védi. Ez a bűncselekmény csak tevésével követhető el oly módon, hogy a vádlott bejelentéssel él, amennyiben meghatározott tényeket vagy adatokat a hatóság tudomására hoz, amelyek azonban nem valóságosak, hanem koholtak. A bűn elkövetése nincs meghatározott hatósághoz kötve, a bejelentés bármely hatósághoz érkezhetsz, s az elkövető lehet egy más per vádlottja, de más is. Nem feltétele a bűncselekmény elkövetésének az, hogy a címzett valóban tévedésbe essen. Ennek hiányától a bűncselekmény továbbra is megvalósul.

Ugyancsak a hazugságra épül a következő bűncselekmény: a hamis tanúzás, amely a hazugságra épülő bűncselekmények közül a leggyakrabban fordul elő. Ez a bűncselekmény azért veszélyes a társadalomra, mert megteremti az igazságtalan határozatok meghozatalának lehetőségét, mégpedig azért, hogy egy áratlan embert ítélhetnek el, vagy egy bűnöst mentenek fel. Ezt a bűncselekményt egyaránt elkövethetik olyanok, akik a bűnperekben különböző funkciókat látnak el. Így a tanúk, ha az ügy lényeges körülménye tekintetében valótlan vallomást tesznek, vagy lényeges tényt elhallgatnak. De elkövetheti a bűncselekményt a szakértő is, ha hamis szakvéleményt ad, a tolmács, ha hamisan fordít. Ezen kívül bárki, aki hamis okiratot vagy tárgyi bizonyítékot szolgáltat. A hamis tanúzás csak akkor valósul meg, ha a félrevezetés vagy az elhallgatás a bűncselekmény megítélése szempontjából lényeges körülmény, amely az ítéletet befolyásolja. Azt hogy valóban lényeges volt-e a szóban forgó eseményt azt a bíróság a körülmények figyelembe vételével dönti el.

Feltehető az a kérdés, hogy miért fordul elő, hogy valaki hamisan tanúskodik, amikor az emberek jelentős része tisztességes, törvénytisztelő? Ennek a jelenségnek legalább két oka lehet. Az első ok az, hogy Magyarországon is létezik egy kisebb-nagyobb létszámú alvilág, amely különféle fenyegetésekkel rákényszeríti akarát azokra, akiknek az előbbiekben leírt funkciói vannak egy adott bűncselekménnyel kapcsolatban. E jelenség ellen hat a védett tanúk intézménye, amely az esetek egy részében sikeresen veszi fel a harcot az alvilággal szemben. A másik ok abban rejlik, hogy a családi-baráti kapcsolatok is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy valaki hamis alibit tanúsítson a terhelt javára, amelyért az ily módon el nem ítélt vádlott hálával tartozik.

A hamis tanúzás azonban nemcsak büntető ügyekben fordul elő, hanem polgáriakban is. Ez fordul elő, ha az elkövető hamis végrendeletet készít és használ a közjegyző előtt, hogy az örökséget a törvényes örökösekkel szemben jogtalanul megszerezze.

A büntető törvénykönyv azonban nem csak a hamis tanúzást rendeli büntetni, hanem a hamis tanúzásra való felhívást is. Ennek társadalmi háttere az, hogy ezáltal kisebb-nagyobb mértékben csökken a hamis tanúzás, mivel az esetek jelentős részénél, a hamis tanúzó nem önként, jó szántából

követi el a hamis tanúzást, hanem rákényszerítés hatására cselekszik törvényellenesen. Ezért irreális lenne, hogy a nem akaró hamis tanúzt büntetni rendelik, a felbujtót, aki bizonyos fokig bűnösebb az elkövetőnél viszont nem büntetik. A törvény szerint ezt a bűncselekményt csak szándékosan lehet elkövetni, a vádlottnak egyértelműen tudnia kell, hogy milyen következménnyel jár a hamis tanúzásra szolgáló rábeszélés.

Ha idáig értünk a büntetendő hazugság rövid felvázolásával, akkor a hallgatóban (vagy olvasóban) felmerülhet a kérdés, miért nem foglalkozunk a rágalommal, illetve a becsületsértéssel, amelyek a köztudatban úgy élnek, mint a hazugság tipikus formái. Ez különösen a rágalomra igaz, amelynek a közfelfogás szerint éppen a hazugság a jellemző jege: a rágalom eszerint attól rágalom, hogy hamis és sértő, vagyis ami nem hamis az nem is rágalom. Csakhogy jogilag ez nem így van: a büntető jogi tankönyvek szerint „A tényállítás valótlan, de valódi tény állításával is. És ugyanez érvényes a becsületsértés esetére is, annak sem kell szükségszerűen hamis tényekre épülnie...”,¹

Úgy gondolom, hogy a most elmondottak alapján jogos az a feltételezésünk, hogy a hazugság általában nem büntetendő, de vannak olyan formái, amelyek társadalmilag veszélyesek, ezért kénytelen a jog is velük foglalkozni, azaz kriminalizálni. De egyes esetekben nemcsak a büntetőjog, hanem a polgári jog is foglalkozik a hazugság jogi következményeivel. Természetesen az általam vázolt kép ugyancsak vázlatos, egy sokkal kiterjedtebb elemzés megtalálható a büntetőjogi tankönyvekben.

Előadásomat még sem fejezem be, amennyiben szeretnék röviden kitérni egy olyan problémára, amely közvetve összefügg a hazugsággal, és amelynek vannak jogi vonatkozásai is. Ez a probléma a hallgatás és hazugság viszonyának értékelése. Ehhez azonban be kell vonnunk egy harmadik kategóriát is, még pedig az igazságot. A hazugság és az igazság első megközelítésben egymást kizáró, ellentétes viszonyban állnak. Aki hazudik, nem mond igazat és fordítva.

De hol foglal helyet a hallgatás? A hallgatás a hazugságnak, de az igazságnak is ellentéte: aki hallgat, az nem hazudik, de nem is mond igazat. Ha tehát egy diszciplína, legyen az tudományág, vagy egyéb társadalmi jelenség, az igazság feltárására törekszik, akkor a hallgatás korlátként, gátként jelenik meg. Érvényes ez a jogra is, különösen a büntetőjogra, ahol a bűnügyek alapp problémája, hogy minél inkább feltáruljon az igazság, ezért központi kategóriája az igazság feltárására szolgáló bizonyítás. És mivel az elhallgatás az igazságra is vonatkozik, a jog, mint olyan nem kedveli a hallgatást. Ugyanakkor a hallgatás Janus arcú: nemcsak negatívum, amennyiben a hallgató

¹ Lásd pl. Kiss N.-Hollán M.: *Büntető jog* 2. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 107. o.

ember nem hazudik, nem követi el a hazugságra épülő bűncselekményeket. Ezért a jog is kétféle módon viszonyul a hallgatáshoz: egyrészt-kivételesen bünteti a hallgatást, másrészt bizonyos esetekben előnyben részesíti a hallgatást az igazmondáshoz képest.

Ez a kivétel az, hogy a BTK bűncselekménynek tekinti a „mentő körülmények elhallgatását”. E tekintetben a jogalkotó úgy véli, hogy igazságos ítélet csak akkor születhet, ha a bíróság figyelembe veszi a mentő körülményeket is. Másként kifejezve senkinek sincs joga másnak abban a formában ártani, hogy a büntető per során elhallgatja a tudomására jutott enyhítő körülményeket. Ennek jegyében a bűncselekmény jogi tárgyát úgy lehet megfogalmazni, hogy a tényállás megalkotásának célja az igazságtalan büntető ítéletek meghozatalának elkerülése, és ez csak akkor valósulhat meg, ha a bíróság figyelembe vesz a tudomására jutott enyhítő körülményeket. Ez a bűncselekmény csak mulasztással realizálható, a bűncselekmények többségétől eltérően, itt a nem tevés az, ami büntetendő.

Ugyanakkor a jog számos esetben felhatalmazza az érintetteket, hogy hallgathatnak. Így a terheltnek joga van arra, hogy önmagát ne vádolja, ne tegyen vallomást, a családtagoknak arra, hogy ne tanúskodjanak, stb. Ez azonban azt jelentheti, hogy a bíróság esetleg nem jut hozzá olyan fontos információkhoz, amelyek ítéletét jelentős mértékben befolyásolhatnák. A jog sokrétűséget demonstrálja, hogy míg az előző esetben a jog megengedi a hallgatást, addig számos esetben hallgatásra kötelezi az érdekeltet. Ide tartoznak azok az esetek, amikor a BTK kötelező hallgatást ír elő, a valóság közlése tehát bűncselekmény. Ilyenek az államtitkok, a szolgálati titkok, a bank titkok, stb., amelyek feltárása bűncselekmény, hacsak az illetők nem kapnak felmentést az arra felhatalmazott hatóságtól. Ez azonban azt jelenti, hogy az ügy kimenetele szempontjából esetleg fontos információktól esik el a bíróság. Érvényes ez néhány foglalkozásra is. A gyóntató papnak épp úgy hallgatnia kell a csak neki elmondott dolgokról, mint az ügyvédnek a kliensétől megkapott információkról. De erről talán majd egy későbbi konferencián.